

TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA LOGISTIK XIZMATLARDAN FOYDALANISHNING EKOLOGIK JIHLTLARI

Karrieva Yakutjan Karimovna

TDIU, “Biznes boshqaruvi” kafedrası
professori, i.f.d.

Annotatsiya

Mazkur tadqiqotda tadbirkorlikni rivojlantirishda logistik xizmatlardan foydalanishning ekologik jihatlari o'rganildi. Yashil logistika tamoyillarining transport, omborxoná, teskari logistika va yashil xaridlar jarayonlariga ta'siri tahlil qilindi. Logistik operatsiyalarni optimallashtirish resurs tejamkorligini oshirgani, karbonat chiqindilarini kamaytirgani va korxonalar raqobatbardoshligini kuchaytirgani aniqlandi. Tadqiqot natijasida yashil logistika amaliyotlarini kengaytirish, ekologik samaradorlikni oshirish va barqaror tadbirkorlik modellarini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: yashil logistika, tadbirkorlik, ekologik barqarorlik, teskari logistika, resurs tejamkorligi, karbonat chiqindilari, yashil xaridlar, raqobatbardoshlik.

Аннотация

В исследовании были рассмотрены экологические аспекты использования логистических услуг в развитии предпринимательства. Проанализировано влияние принципов зелёной логистики на транспортные операции, складскую деятельность, обратную логистику и зелёные закупки. Установлено, что оптимизация логистических процессов способствовала повышению ресурсоэффективности, снижению выбросов углерода и укреплению конкурентоспособности предприятий. По результатам исследования разработаны практические рекомендации по расширению применения зелёной логистики, повышению экологической эффективности и развитию устойчивых предпринимательских моделей.

Ключевые слова: зелёная логистика, предпринимательство, экологическая устойчивость, обратная логистика, ресурсоэффективность, выбросы углерода, зелёные закупки, конкурентоспособность.

Abstract

This study examined the ecological aspects of using logistics services in entrepreneurship development. The impact of green logistics principles on transportation, warehousing, reverse logistics, and green procurement activities was analyzed. The findings showed that optimizing logistics operations improved resource efficiency, reduced carbon emissions, and strengthened business competitiveness. Based on the results, practical recommendations were developed to expand green logistics practices, enhance environmental performance, and support sustainable entrepreneurial models. The study confirmed the importance of green logistics in achieving both economic efficiency and environmental sustainability.

Keywords: green logistics, entrepreneurship, ecological sustainability, reverse logistics, resource efficiency, carbon emissions, green procurement, competitiveness.

KIRISH

Zamonaviy tadbirkorlik subyekting kundalik faoliyati logistik xizmatlar zanjiriga bevosita bog‘liq holda kechadi. Xom ashyoni yetkazib berish, tovar zaxiralarini boshqarish, ulgurji va chakana tarmoqlar bo‘ylab mahsulot taqsimoti hamda mijozga yetkazib berish bosqichlari korxonaning xarajat tarkibini va daromad dinamikasini shakllantiruvchi asosiy bo‘g‘inlar hisoblanadi. Transport va logistika tarmog‘i iqtisodiy o‘shish hamda global savdoning tayanch ustuni bo‘lib, tovar va xizmatlar harakatini ta‘minlaydi [1]. Ayni paytda ushbu tarmoqning yoqilg‘i resurslariga tayanishi havo ifloslanishi, issiqxona gazlari chiqindilari va tabiiy resurslarning kamayishi ko‘rinishidagi ekologik yukni keltirib chiqaradi [1]. Tadbirkor uchun logistika, demak, bir vaqtning o‘zida ham xarajat markazi, ham atrof-muhitga ta‘sir maydoni sifatida namoyon bo‘ladi.

Mazkur ta‘sirning ko‘lami amaliy ahamiyatga ega. Xalqaro Energetika Agentligi ma‘lumotlariga ko‘ra, transport tarmog‘i energetika bilan bog‘liq global karbonat angidrid chiqindilarining qariyb to‘rtadan bir qismini tashkil etadi va ushbu chiqindilar 1990-2022-yillarda o‘rtacha yiliga 1,7 foiz sur‘atda o‘sgan [2]. Energetika sohasidagi umumiy chiqindilar hajmi 2024-yilda 37,8 milliard tonnaga yetib, tarixiy yuqori darajani qayd etgan [3]. Tadbirkorlik nuqtai nazaridan bu raqamlar quyidagi amaliy xulosani beradi: logistik operatsiyalarni ekologik jihatdan optimallashtirish xayriya tadbiri emas, balki xarajatlarni boshqarish va barqaror daromad olishning real vositasi sifatida qaraladi.

Yashil logistika konsepsiyasi aynan shu amaliy mantiqqa asoslanadi. U ekologik mas‘uliyatni operatsion samaradorlik tiliga o‘giradi: yo‘nalishlarni optimallashtirish yoqilg‘i sarfini, energiya tejamkor omborxonasi esa elektr energiyasi xarajatini qisqartiradi, teskari logistika qaytadan ishlatish orqali resurs qiymatini tiklaydi. Maqolaning maqsadi tadbirkorlikni rivojlantirishda logistik xizmatlardan foydalanishning ekologik jihatlarini nazariy jihatdan tizimlashtirish va bu jihatlarni korxonalar raqobatbardoshligini oshiruvchi amaliy omilga aylantirish mantig‘ini ochib berishdan iborat. Tadqiqot ketma-ketligi adabiyotlar sharhi, metodologiya, tahlil va natijalar hamda xulosa qismlari orqali quriladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Yashil logistika tushunchasi an‘anaviy ta‘minot zanjiriga atrof-muhit mezonlarini singdirgan boshqaruv modeli sifatida shakllangan. Ilmiy adabiyotda uning tarkibiy elementlari sifatida qayta tiklanuvchi energiyaga tayanish, transportni optimallashtirish orqali karbonat chiqindilarini kamaytirish hamda qayta ishlash va remanufaktura asosidagi teskari logistika ajratib ko‘rsatiladi [4]. Sohaning bibliometrik tahlili yashil va barqaror logistika tadqiqotlari yetuk ilmiy yo‘nalishga aylanganini, multimodal yuk tashish va shahar taqsimotini takomillashtirish masalalari keng o‘rganilganini ko‘rsatadi [5].

Keyingi yillardagi tadqiqotlar yashil logistikani aylanma iqtisodiyot bilan uyg‘unlashtirishga urg‘u beradi. 2020-2025-yillarda nashr etilgan ilmiy maqolalar sintezi yopiq sikllik tizimlar, hayot sikliga yo‘naltirilgan dizayn va teskari logistikaning markaziy o‘rin egallaganini, bu yondashuv esa uchlik mezonini (iqtisodiy, ijtimoiy,

ekologik) doirasida samarali ekanini asoslaydi [6]. Yashil texnologiya, yashil moliya va yashil logistikaning birgalikdagi ta'siri korxonalarda yashil innovatsiyani rag'batlantirib, raqobat ustunligi manbasiga aylanishi empirik jihatdan tasdiqlangan [7].

Kichik va o'rta tadbirkorlik kontekstida olib borilgan tadqiqotlar yashil amaliyotning aniq iqtisodiy natijalarini qayd etadi. Yashil biznes amaliyotini joriy etgan korxonalar uzoq muddatli xarajat tejamkorligi, bozordagi mavqeyini mustahkamlash va me'yoriy talablarga muvofiqlik ko'rinishidagi yutuqlarga erishadi; resurs cheklovlari esa asosiy to'siq sifatida saqlanib qoladi [8]. Tadbirkorlikda yashil ta'minot zanjirini boshqarishni qo'llash me'yoriy muvofiqlik, xarajat qisqarishi va raqobatbardoshlik orqali barqarorlikni kuchaytiradi; yashil xaridlar va barqaror logistika dastlabki xarajat talab etsa-da, uzoq muddatda moliyaviy yutuq va brend qiymatining o'sishini ta'minlaydi [9].

Texnologiyaga asoslangan barqarorlik bo'yicha tizimli sharh kichik korxonalarda energiya, logistika va resurslarni boshqarish amaliyotlari xarajat tejamkorligi, tavakkalchilikning pasayishi va raqobatbardoshlik ko'rinishidagi ijobiy natijalar berishini umumlashtiradi [10]. Vyetnam korxonalari misolida o'tkazilgan miqdoriy tadqiqot yashil logistika amaliyoti raqobatbardoshlik vositachiligida barqaror biznes natijasini yaxshilashini, garchi dastlabki investitsiya va uzoqroq qoplanish davrini talab etsa-da, kuzatgan [11]. Jahon Iqtisodiy Forumi hisoboti esa yashil logistika innovatsiyasini rivojlanayotgan bozorlarda raqobatbardoshlik va umumiy qiymatni oshiruvchi yo'nalish sifatida belgilaydi [12].

METODOLOGIYA

Tadqiqot nazariy va sifat tahliliga asoslangan bo'lib, ilmiy hamda institutsional manbalarning kontent tahlili usulida amalga oshirildi. Manbalar korpusiga xalqaro tahririyat nazoratidan o'tgan ilmiy maqolalar va nufuzli institutsional hisobotlar - Xalqaro Energetika Agentligi, BMTning Iqlim o'zgarishi bo'yicha konvensiyasi hamda Jahon Iqtisodiy Forumi nashrlari kiritildi. Tanlovning asosiy mezonini ochiq manbalardan olingan, to'liq havola bilan tasdiqlangan va tekshirilishi mumkin bo'lgan ma'lumotlardan iborat bo'lishidir. Maqolada faqat tasdiqlangan miqdoriy ko'rsatkichlar keltirildi; taxminiy yoki manbasi noaniq raqamlardan foydalanilmadi.

Tahlilning konseptual asosi sifatida barqaror rivojlanishning uchlik mezonini qabul qilindi: logistik xizmatlarning ekologik, iqtisodiy va boshqaruv jihatlari yagona tahlil maydonida ko'rib chiqildi. Manbalarni saralash jarayoni yashil logistikaning tarkibiy elementlarini (transport, omborxonalar, teskari logistika, yashil xaridlar, raqamli boshqaruv) tadbirkorlik natijalari bilan bog'lash mantig'iga muvofiq olib borildi. Yetuk ilmiy yo'nalishni qamrab oluvchi tizimli sharh tajribasi tahlilning ishonchli tayanchi vazifasini bajardi [5]. Olingan sifat ma'lumotlari keyingi bo'limda umumlashtirildi va jadval ko'rinishida tizimlashtirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

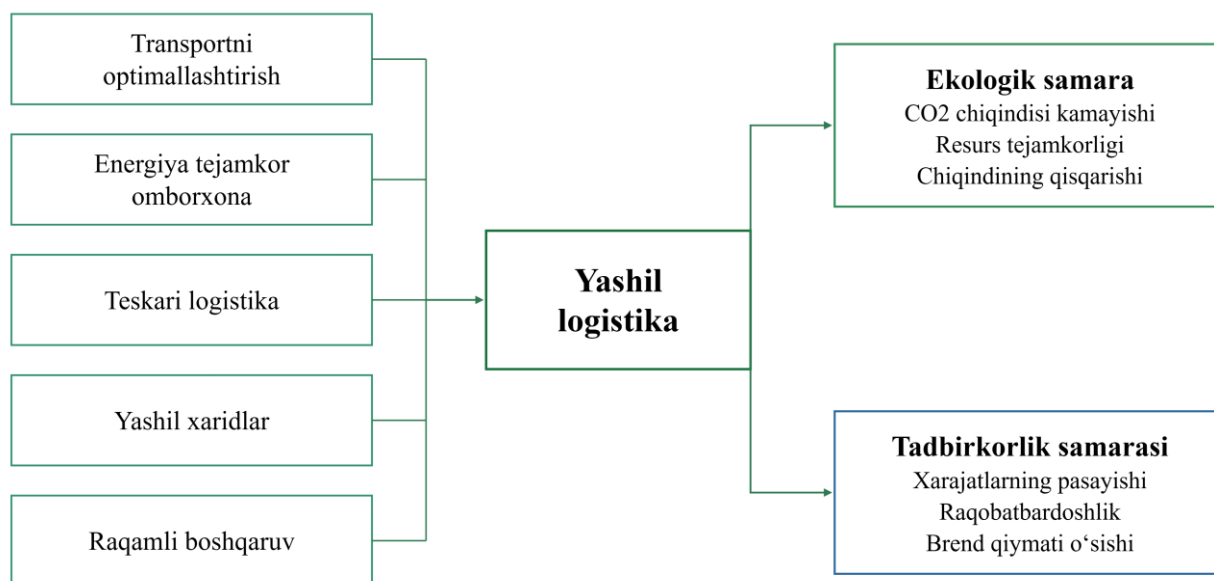
Yashil logistikaning tadbirkorlikka ta'siri ekologik samara va iqtisodiy samara ikki yo'nalishida bir vaqtda namoyon bo'ladi. Transport tarmog'i global karbonat

chiqindilarining qariyb to‘rtidan birini tashkil etgani [2] korxonada darajasida yo‘nalishlarni optimallashtirish va elektr transportiga o‘tishni nafaqat ekologik, balki xarajat tejamkorligi nuqtai nazaridan ham maqsadga muvofiq qiladi. Energiya tejamkor omborxonalar va qayta tiklanuvchi energiya manbalari elektr xarajatini kamaytiradi, teskari logistika esa qayta ishlash orqali material qiymatini tiklab, resurs samaradorligini oshiradi [6]. Quyidagi 1-jadval yashil logistikaning asosiy yo‘nalishlarini ularning ekologik va tadbirkorlik samaralari bilan bog‘liqlikda tizimlashtiradi.

1-jadval

Yashil logistika yo‘nalishlarining ekologik va tadbirkorlik samaralari¹

Yo‘nalish	Ekologik samara	Tadbirkorlik samarasi	Manba
Transportni optimallashtirish (elektr transport, marshrut)	CO ₂ va yoqilg‘i sarfining kamayishi	Yoqilg‘i va operatsion xarajatning pasayishi	[1]
Energiya tejamkor omborxonalar va qayta tiklanuvchi energiya	Energiya talabi va chiqindining qisqarishi	Elektr energiyasi xarajatining tejalishi	[4]
Teskari logistika va aylanma iqtisodiyot	Chiqindi kamayishi, material tiklanishi	Resurs samaradorligi va yangi qiymat	[6]
Yashil xaridlar	Yetkazib beruvchi darajasidagi barqarorlik	Me‘yoriy muvofiqlik va brend qiymati	[9]
Raqamli boshqaruv va yashil texnologiya	Chiqindi monitoringi va optimallashtirish	Innovatsiya va raqobat ustunligi	[7]

1-rasm. Yashil logistikaning tadbirkorlikdagi ekologik va iqtisodiy natijalari²

1-jadval ko‘rsatadigan mantiq quyidagicha: yashil logistikaning har bir yo‘nalishi atrof-muhitga ijobiy ta‘sir bilan birga korxonalar uchun aniq iqtisodiy yutuqni keltirib chiqaradi. Bunday ikki tomonlama foyda yashil amaliyotni faqat majburiyat emas,

¹ Manbalar asosida muallif ishlanmasi

² Muallif ishlanmasi

balki tadbirkorlik strategiyasining tarkibiy qismiga aylantiradi. Kichik korxonalar misolida yashil ta'minot zanjirini boshqarish xarajat qisqarishi, tavakkalchilikning pasayishi va bozordagi mavqeni mustahkamlash orqali barqaror raqobatbardoshlikni ta'minlaydi [10]. Dastlabki investitsiya va qoplanish davri muayyan to'siq tug'dirsada, uzoq muddatli moliyaviy natija ushbu xarajatni oqlaydi [11]. Quyidagi rasmda yashil logistikaning tarkibiy elementlari ekologik va tadbirkorlik natijalariga olib boruvchi umumiy mantiq aks ettirilgan.

Olingan natijalar O'zbekiston sharoitida amaliy ahamiyat kasb etadi. Mamlakatning yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi 2030-yilga qadar yalpi ichki mahsulot birligiga to'g'ri keladigan issiqxona gazlari chiqindilarini 2010-yil darajasidan 10 foizga kamaytirish va energiya samaradorligini ikki barobar oshirishni belgilaydi [13]. Bu maqsadlar logistik tarmoqning ekologik optimallashtirilishi orqali bevosita qo'llab-quvvatlanadi. Milliy hujjatlar transport tarmog'ining atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish chora-tadbirlarini - temir yo'l transportini elektrlashtirish va jamoat transporti parkini ekologik toza yoqilg'iga o'tkazishni nazarda tutadi; ushbu yo'nalish Parij kelishuvi va barqaror rivojlanish maqsadlariga muvofiqdir [14].

Milliy iqtisodiyotning yashil transformatsiyasini tahlil qilgan tadqiqotlar yashil shahar va transport tizimlari hamda aylanma iqtisodiyot tamoyillarini strategik yo'nalishlar qatorida belgilaydi va bu o'zgarishni periferik ekologik masala emas, balki tarkibiy taraqqiyot ustuvorligi sifatida talqin etadi [15]. Tadbirkorlik subyektlari uchun bu holat qulay imkoniyat yaratadi: davlat strategiyasi yo'naltirgan yashil infratuzilma korxonaning yashil logistikaga oid xarajatlarini institutsional qo'llab-quvvatlash bilan yengillashtiradi va investitsiyalarning qoplanish muddatini qisqartiradi. Yashil logistika innovatsiyasining rivojlanayotgan bozorlardagi raqobat ustunligini oshiruvchi roli [12] O'zbekiston tadbirkorligi uchun ham real istiqbol ochadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan nazariy tahlil tadbirkorlikni rivojlantirishda logistik xizmatlardan foydalanishning ekologik jihati korxonalar iqtisodiy manfaati bilan uyg'un ekanini tasdiqladi. Yashil logistikaning transportni optimallashtirish, energiya tejamkor omborxonalar, teskari logistika, yashil xaridlar va raqamli boshqaruv yo'nalishlari atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish barobarida xarajatlarni pasaytirib, raqobatbardoshlikni oshiradi. Bunday ikki tomonlama natija yashil logistikani barqaror tadbirkorlik modelining tarkibiy o'zagiga aylantiradi.

Amaliy nuqtai nazardan quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi. Birinchidan, tadbirkorlik subyektlari logistik xarajatlar tahlilini ekologik ko'rsatkichlar bilan birlashtirgan holda yuritib, yo'nalishlarni optimallashtirish va elektr transportiga bosqichma-bosqich o'tish orqali yoqilg'i xarajatini qisqartirishi maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, energiya tejamkor omborxonalar va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish elektr xarajatini tejaydi. Uchinchidan, teskari logistika va aylanma iqtisodiyot amaliyoti material qiymatini tiklab, resurs samaradorligini oshiradi. To'rtinchidan, yashil xaridlar siyosati yetkazib beruvchilar darajasida barqarorlikni mustahkamlab, brend qiymatini oshiradi.

Davlat darajasidagi yashil iqtisodiyot strategiyasi va transport tarmog'ini ekologik modernizatsiya qilish yo'nalishi tadbirkorlik uchun qulay institutsional muhit yaratadi. Korxonalarining bu imkoniyatdan foydalanishi yashil infratuzilma investitsiyalarining qoplanishini tezlashtiradi va milliy iqlim majburiyatlariga ijobiy hissa qo'shadi. Ekologik mas'uliyat va tadbirkorlik samaradorligi bir-birini to'ldiruvchi maqsadlar bo'lib, yashil logistika ularni amalda birlashtiruvchi ishonchli vositadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Green transportation and logistics: Strategies for sustainable supply chains. Supply Chain Management Review. URL: <https://www.scmr.com/article/green-transportation-and-logistics-strategies-supply-chains-open>
2. Transport - Energy System. International Energy Agency (IEA). URL: <https://www.iea.org/energy-system/transport>
3. CO2 Emissions - Global Energy Review 2025. International Energy Agency (IEA). URL: <https://www.iea.org/reports/global-energy-review-2025/co2-emissions>
4. A literature review on green supply chain management for sustainable sourcing and distribution. ScienceDirect. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2949750724000993>
5. A Systematic Literature Review of Green and Sustainable Logistics: Bibliometric Analysis, Research Trend and Knowledge Taxonomy. NCBI PMC. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6982341/>
6. Reimagining logistics for sustainability: Green logistics practices, circular economy integration, and digital enablers in sustainable supply chain management. Research Leap. URL: <https://researchleap.com/reimagining-logistics-for-sustainability-green-logistics-practices-circular-economy-integration-and-digital-enablers-in-sustainable-supply-chain-management/>
7. Exploring the synergy of logistics, finance, and technology on innovation. Scientific Reports (Nature). URL: <https://www.nature.com/articles/s41598-024-72409-9>
8. Conceptualizing green business practices in SMEs for sustainable development. International Journal of Management & Entrepreneurship Research. URL: <https://doi.org/10.51594/ijmer.v6i11.1719>
9. The adoption of green supply chain management in entrepreneurship and its impact on business sustainability: lessons for South African SMEs. Future Business Journal (Springer). URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s43093-025-00617-4>
10. Technology-driven Sustainability in Small and Medium-sized Enterprises: A Systematic Literature Review. Journal of Small Business Strategy. URL: <https://jsbs.scholasticahq.com/article/126636-technology-driven-sustainability-in-small-and-medium-sized-enterprises-a-systematic-literature-review>
11. Assessing the Impacts of Green Logistics on Sustainable Business Performance: An Application of a Hybrid SEM-GM(1,1) Approach. MDPI. URL: <https://www.mdpi.com/2305-6290/10/3/52>

12. Green Logistics Innovation for Emerging Markets: Driving Competitiveness and Shared Value. World Economic Forum. URL: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Green_Logistics_Innovation_for_Emerging_Markets_Driving_Competitiveness_and_Shared_Value_2025.pdf

13. Strategy for the Transition to a Green Economy for the 2019-2030 Period (Resolution No. PP-4477). International Energy Agency (IEA) - Policies. URL: <https://www.iea.org/policies/11979-strategy-for-the-transition-to-a-green-economy-for-the-2019-2030-period-resolution-of-the-president-of-the-republic-of-uzbekistan-no-pp-4477>

14. Uzbekistan Third Nationally Determined Contribution (NDC). UNFCCC. URL: <https://unfccc.int/sites/default/files/2025-11/Uzbekistan%20Third%20NDC.pdf>

15. Main Directions of Green Economy Formation in Uzbekistan. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance (CAJITMF). URL: <https://cajitmf.casjournal.org/index.php/CAJITMF/article/view/1309>

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:

Ingliz tili muharriri:

Rus tili muharriri:

Musahhih:

Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich

Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich

Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li

Karimova Shirin Zoxid qizi

Sadikov Shoxrux Shuxratovich

Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, iyun, 6-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta:

info@marketingjournal.uz

Bot:

[@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)

Tel.:

+998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**